

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

Kategori: CAT 1

Adalet Ağaoğlu “Ölmeye Yatmak” Romanında Sancılı Modernleşme

Araştırma Sorusu: Adalet Ağaoğlu'nun “Ölmeye Yatmak” romanında cumhuriyet ideolojisiyle gelişen modernleşmenin ana karakterin kimliği üzerindeki etkisi nasıl ele alınmıştır?

Sözcük Sayısı:3963

İÇİNDEKİLER TABLOSU

Giriş	3
1. Modernleşme ve Toplumsal Aksaklıklar	4
1. 1 Modernleşme ve Kurumlar.....	5
1.1.1 Modernleşmenin Ev-Aile Kurumu içinde Ana karakter Üzerinde Etkisi.....	5
1.1.2 Modernleşmenin Eğitim Kurumları Bağlamında Ana Karakter Üzerinde Etkisi	8
1.2 Modernleşme ve İnsan İlişkileri	11
1.2.1 Toplumsal Cinsiyet Yapısı Üzerinden Modernleşmenin Ana Karakter Üzerinde Etkisi	11
1.2.2 Modernleşmenin İkili İlişkiler İçinde Ana karakter Üzerinde Etkisi	13
1.3 Modernleşme ve Varoluş Sorunu	15
1.3.1 Toplumsal Cinsiyet Yapısı Üzerinden Modernleşmenin Ana Karakter Üzerinde Etkisi	15
1.3.2 Modernleşme ve İntiharın Ana Karakter Üzerinde Etkisi	16
Sonuç.....	18
Kaynakça.....	19

Giriş

Kimlik oluşumunda, insanların yaşadıkları toplumun ideolojisi ve öğretileri baş etkindir. Çevrenin görüşleri çatışmasında kalan bireyler, bu bağlamda kimlik oluşumunda sıkıntılar yaşayabilir. Yetiştği toplumda aktarılan iki karşıt görüş, kişinin birey olma sürecinin sancılı geçmesine sebep olur. Bireyin modernleşme ile arasında bırakıldığı ikilem, yaşanan zorluklar ve değişen toplum düzeninin baskısı zaman zaman bireyin kimliğini kaybetmesine, bireysel aidiyetlerin yok oluşuna ve bunlara bağlı olarak ölüm isteğiyle sonuçlanabilir. Adalet Ağaoğlu'nun "Ölmeye Yatmak" romanında cumhuriyetin getirdiği modernleşmenin, ana karakterin kimliğine etkisi eleştirel bir dille ele alınmıştır.

Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak adlı yapıtında, başkişi Aysel üzerinden Cumhuriyet dönemi ve bu dönemin Aysel'in kimliğine etkileri; cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, eğitimsizlik gibi küresel sorunlar üzerinden işlenmiştir. Roman, ana kahramanın hayatını bu eleştiri üzerinden sunarak kadının konusunu tam merkezine alır. Yapıt, Aysel'in iç mücadeleleri ve intihar düşünceleri etkisiyle "ölmeye yatması" ile başlar. Fakat, geri dönüşlerle anlatılan hikâyenin asıl başlangıç noktası, 1938 yılında Aysel ve kasabalarındaki ilkokulun piyesinde yer alan arkadaşlarının, 1968 yılına uzanan toplumsal ve bireysel hikâyeleridir. Yapıtta Ağaoğlu bu hikâyeler üzerinden cumhuriyet dönemi tarihini yeni sistemin getirdiği modernleşmenin bireylere etkisi bağlamında işler.

Orta sınıf bir ailenin, tek kızı olarak yetişen, Cumhuriyet ideolojisini benimseyen Aysel, ailesinin engellerine rağmen ülkesine hizmet etmek için; okumuş, aydın bir birey olmak ister. Mücadeleler sonucu Ankara'ya, ortaokula giderek eğitimine devam eder ve eğitimini bitirdikten

sonra üniversitede eğitim üyesi olur. Roman boyunca, bu dönemdeki farklı sınıfsal yapıları ve bireylerin benimsediği farklı ideoloji ayrımları, Aysel'in ilkokul arkadaşlarından Aydın, Ali ve Semiha karakterleri üzerinden anlatılmıştır. Aysel üniversitede okuduğu yıllarda Ömer'le tanışır ve onu ideolojik olarak kendisine yakın hissederek onunla evlenir. Aysel, intihar teşebbüsünden bir süre önce ise öğretmen olduğu üniversitedeki öğrencilerinden biri olan Engin ile evlilik dışı ilişki yaşar. Bu birlikteliğin ona getirdiği suçluluk duygusu ve hayatındaki diğer problemler sebebiyle Aysel kendini kapattığı otel odasında 'ölmeye yatar'. Bu intihar eylemi süresince Aysel'in tüm hayatını, ilişkilerini ve özellikle kendi kimliğini sorguladığı bir anlatı ile roman cumhuriyet dönemini, bir kadının bakış açısından, tasvir eder.

“Ağaoğlu verdiği bir röportajda, Ölmeye Yatmak romanı ve içinde bulunduğu Dar Zamanlar üçlemesinde, 1968'de Cumhuriyet'in eski ve yeni kuşağı arasında gördüğü çatışmadan yola çıkarak Cumhuriyet'i derin bir boyutta incelemek için kendini ve kendisinin içinde bulunduğu tarihsel gerçekliği anlattığını söylemektedir.” (Parla vd, 1994: 23).⁸ Toplumsal- gerçekçi bu romanın içinde işlenen kuşak çatışması karakterlerin seçimi, iç monologlar , geriye dönüş teknikleri ve bilinç akışlarıyla ele alınmıştır. Bu sayede okurlar adeta romanın yazıldığı döneme giderler. Ağaoğlu ana karakter olarak Aysel'i seçmesini ise şu sözlerle açıklamaktadır: “Aysel'e gelince... Her roman biraz otobiyografiktir, derler.”

Bu tez çalışmasında, “Ölmeye Yatmak” romanında, cumhuriyet ve modernleşmeye bağlı değişen düzenin ve toplumun bu yeni sisteme alışma sürecinin bireylere etkisinin odak figür Aysel üzerinden nasıl anlatıldığı işlenmiştir. Tez “Modernleşme ve Toplumsal Aksaklıklar” başlığı altında üç alt başlıkla işlenmiştir. Birinci alt başlıkta modernleşmenin toplumdaki kurumlara etkisi anlatılmış ve bu kurumlardaki modernleşmenin ana karakter Aysel'in kimliğine etkisi incelenmiştir. Tezin ikinci alt başlığında, modernleşmenin insan ilişkilerine etkisi toplumdaki

cinsiyet rolleri ve ikili ilişkiler bağlamında Aysel'in kimliğine etkisi incelenmiştir. Tezin üçüncü ve son alt başlığında ise, modernleşmeye bağlı gelişen Aysel'in varoluş sorunu anlatılmıştır. Yapılan incelemelerde, Aysel'in iç dünyasının ve kimliğinin Adalet Ağaoğlu tarafından hangi boyutta ele alındığı ve nasıl aktarıldığı örneklenecektir.

1. Modernleşme ve Toplumsal Aksaklıklar

Modernleşmeyle yönünü tamamıyla Batı'ya dönen Doğu toplumları, eski gelenek ve yaşam biçiminin yeni topluma uyumunda zorlanır. Yapıt boyunca da Türk toplumu, eski ile yeninin modern ile gelenekselin çatıştığı bir toplum olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda yaşanan çatışmalar dönemin yetişen neslinin kimlik oluşumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dönemin koşulları, en sert olarak çocuk ve genç bireyleri etkiler. Toplumsal çatışmaları bireysel olarak yaşayan çocuklar, cumhuriyetin modern kimliği ve toplumun geleneksel kimliği arasında ikilemde kalırlar. Yapıtta bu ikilem odak figür Aysel'in yaşadığı çatışmaların olay örgüsü içine yayılarak verilmesiyle aktarılmıştır.

1.1 Modernleşme ve Kurumlar

1.1.1 Modernleşmenin Ev-Aile Kurumu içinde Ana karakter Üzerinde Etkisi

Dönemin Türkiye'sinde eğitimde laiklik ilkesine bağlı olmayan, geleneksel kültür taşıyıcılığı işlevini yapan kurumlar kapatılmış, eğitimde birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm bunlar yapılmış, eski kültürle bütünleşmiş mekanlar kapatılmış olsa da evlere yerleşmiş olan düşünceler, adetler, kültürel değerler yıkılamamıştır. Özellikle köy, kasaba gibi modernleşme

süreçlerinin daha sancılı ve yavaş olduğu bölgelerde, ev geleneksel düşüncelerin hâkim olduğu eski kültürün taşıyıcılığını yapan nadir kurumlardandır. Evde yaşayanlarla birlikte gelenek ve adetler de yaşamını sürdürür. Evdeki eğitim, modern ideallere de cumhuriyetin laik ilkelerine de uymaz ve eğitim kurumlarına hakim olan kültür ev kurumuna hâkim olamamıştır. Cumhuriyet ideolojisinin temellendirilme çabasının baskın olduğu yıllarda eğitim görmüş Aysel üzerinden, topluma getirilen dönüşüm ve inkılaplar karşısında, köylü ve küçük kasabalı ailelerin geleneksel yaşam şekillerini değiştirmemekte direnişlerinden doğan çelişkilerin yaşandığı dönem eleştirel dille anlatılmıştır. Aysel'in yaşadığı kimlik çatışması oluşumundaki etkenler bu bağlamda işlenmiştir.

Aysel'in yaşadığı çatışmalardan ilki, içinde yetiştiği aile yapısıdır. Salim Efendi -Aysel'in babası- geleneksel düşünceleriyle onun okumasına karşı olan, çocuk Aysel'in evde bir birey olarak var olamamasının sebebi olan kahramandır. Kız çocuklarının okuma gereği bulunmadığına inanan Salim Efendi, Aysel'in mezuniyet müsamesesine katılmasını dahi istemez. “Ortaokula gidebilmek için çok ağlamış. Kendini dereye bile atmaya kalkmış. Babası, onu yine de öyle kız haliyle başkente gönderemezdi ama babam araya girdi. Babamın zoruyla Aysel'i Ankara'ya, teyzesinin yanına gönderdiler... Aysel'in babası çok geri kafalı bir adam. (Ağaoğlu, s.44)” Babası ömrü boyunca Aysel'i geriye çekmeye çalışan ve onu engelleme çalışan belirleyici karakterlerden biri olmuştur. Aysel'in sözünün ve isteklerinin önemsizmemesi Aysel'in ailesinden uzaklaşmasına sebep olur. Evde sürekli okuldan alınma tehditleri yaşayan Aysel, suskunlaşır, kendi sesine yabancılaşmaya başlar ve göze batmamak için hiç konuşmaz. Aysel mutsuzdur ara ara abisiyle tartışmalar yaşar bu tartışmalar sonucunda ağladığında ise, annesi tarafından; “Baban ağladığını görse bir sevdiğin olduğu düşüncesine kapılır. (s.211)” denerek susturulur. Aysel'e kendi evinde ağlamak dahi yasaktır. “Babasının aklına getirmemek gerek ne büyüdüğünü ne de hala okumakta olduğunu. Bir

bardak su istedi mi hemen fırlayıp vermeli. Ders çalışıyorum falan dememeli. (s.213)” İleriki hayatında var olabilmek için Aysel, çocuk yaşında ailede yok olmayı göze alır.

Baba, evde otoriter kimliği ile çocuklar üzerinde baskı yaratan bir karakter olarak çizilir. Bir gün ağabeyi babasıyla ettiği kavga sonrasında evi terk etmiştir. Anne karakteri, ataerkil yapıya bağlıdır, dolayısıyla oğlunu Aysel’e tercih etmektedir. Annesinin ağabeyinin evi terk etmesi üzerine söylediği, ağabeyini üstte tuttuğunu vurgulayan sözleri Aysel’de geri dönüşü olmayan yaralar açar. Kendine sürekli hatırlatılan, bir kız çocuğu olarak arka planda olduğu fikri Aysel’i hırslandırır ve var oluş savaşı içine girmesiyle sonuçlanır. “Ne de olsa tek oğlumuz. Tek umudumuz... Aysel, içinde onarılamaz bir kırıklık duyuyor. Yeniden evin kıyıda köşede unutulmuş eşyası olduğunu seziyor. İlk gerçek öfkeyi tanıyor. Dışa vurulamayan, o, insanı içten içe kırbaçlayan, insana kendini aştıran ve durmadan kendini zora koşturan... Eline geçen bu ilk fırsatı ne olursa olsun iyi değerlendirmeli. Kendisinin de bir kişi olduğu akıllara yer etmeli. Yer etmeli. Hiç çıkmamasıya... (s.232)”

Modernleşme sürecine rağmen ataerkil yapıyı koruyan aile, Aysel’in yaşamda hak ettiği rolü ona vermek istemez. O bu topluma ait olabilmek adına toplumun kalıplarına, kurallarına ve beklentilerine uyum sağlamaya çalışır, fakat Aysel evde gördüğü geleneksel yaşam düşüncesi ile eğitimini aldığı modern ilklere bağlı yaşamın arasında kalmıştır. Aysel ortaokul için gittiği Ankara’dan, aile evine dönünce de iki kimliğinin çatışmasını sert şekilde yaşar. “Ben oraya gelince, en ağırıma giden de annemin, babamın bana başımı örttürmeleri oldu. Sana anlattığım gibi burada benim yaşımdaki kızlar, hiç başlarımızı örtmüyoruz. Zaten ölmez Atamız, bizlerin uyanık ve medeni olmamızı istemiştir. Şayet beni burada bir öğretmenim görseydi kim bilir ne derdi? Ama gel de bunu anneme bilhassa babama anlat. (s. 78)” Aysel’in isteği Cumhuriyet ideallerinin

yaratmak istediği gibi medeni bir kız olmaktır. Ancak ailesinin ondan beklentileri Aysel'in idealindeki modernliğe uymaz ve Aysel istemese de ideallerinden taviz vermek zorunda kalır.

Huzursuzluđunun tanımsızlığı çocukluğuna uzanan Aysel, içindeki boşluğu anlamlandırmak için bir kadın olarak, 'vatanını çağdaş medeniyetlerin seviyesine çıkarma' idealine tutunur. Çocuk yaşında yaşadığı toplumun problemini anlayan Aysel'in tutunduğu bu dal, bir nevi kendi varlığı kanıtlamanın yoludur. Fakat, Aysel'in yaslandığı yeni yaşam tarzı, uzun vadede problemi ortadan kaldırmamış, hatta daha da derinleşmesine neden olmuştur. Aysel tasarlanan modern toplum anlayışına uyum sağlamakta problemlerle karşılaşır, bu problemler yapıtta diyaloglar ve Aysel'in iç konuşmaları ile okura aktarılır. Ana karakterin iç dünyasına ayna tutan yazar, aynı zamanda diğer roman karakterleriyle kurulan diyaloglar üzerinden de dönemde hakim olan düşünceleri ve yapıttın dış gerçekliğini eserine yansıtmıştır. Çocukluğunda kendine biçilen okumamış ev kızı rolü ve modern Aysel birbiriyle çatıştığı için, Aysel istediği hayatı ortaya koyamaz ve hiçbir zaman kendi kararlarını veren özgür bir birey olduğunu hissetmez.

1.1.2 Modernleşmenin Eğitim Kurumları Bağlamında Ana Karakter Üzerinde Etkisi

Cumhuriyet Dönemi'nde değişimin anahtarı olarak görülen eğitimin, köklü değişikliklere uğradığı ve geleneksel algıları yıkma mücadelesinde olduğu yapıtta görülür. Odak figürü Aysel, bu dönemde uygulanan kültür politikaları temelindeki eğitim sisteminde okula gider ve kendi değişiyle "Doğmakta olan bir kuşağın (s.29)" temsilcilerindendir. Modernleşmenin beraberinde getirdiği yepyeni bir eğitim politikasının Batıyla bütünleşmeyi sağlaması, köklü bir atılımla yeni ülke yaratılırken sağlıklı, kalıcı ve modern bir sistem inşa etmesi istenilmiştir. Yapıtta bu modernleşmenin okullardaki öncüsü olarak Atatürk ilkelerine bağlı, devletin uygulamalarını sıkı

bir şekilde, imkanlar doğrultusunda, yerine getirmeye çalışan Dünder Öğretmen karakteri bulunmaktadır. Aysel'in Atatürkçü, vatansever, milliyetçi ve modern olması yönündeki yönlendirmeler, 'aydın' öğretmeni temsil eden Dünder Öğretmen tarafından aktarılmıştır. Aysel okulda öğrendiği yenilikleri uygulamaya çalışırken, ailesinin geleneksel değerliliğine uygunluğunu gözetmek durumunda kalır. Öğretmeninin söylediği her şeyi en iyi şekilde yapmaya çalışan, cumhuriyet ideallerini benimseyen, milletini çağdaş milletlerin seviyesine çıkarma amacıyla çalışan, idealist bir kız olan Aysel; ailesi onun okumasına bile karşı çıkarken bu yenilikleri uygulamakta zorluklar yaşar. Eğitim sisteminin insanlığın, toplumun ve bireyin iyiliği için tasarladığı uygulamalar; pratikte çocukların ve gençlerin kimi zaman kendilerini duygusal ve zihinsel açıdan baskı altında hissetmesine neden olur. Eğitimin hedeflerinin her şeyin özellikle de çocukların duygusal ihtiyaçları üzerinde tutulmasının sakıncaları vurgulanmıştır.

Cumhuriyetle birlikte getirilen Batılı devrimlerin halka aktarılıp benimsetilmesinde önemli bir araç olarak görülen eğitim, ülkenin gelişimi için milliyetçi bir misyon haline gelmiştir ve aile içinde başlayan görev bilincinin okullarda pekişmesi amaçlanmıştır. Fakat bu dönemde, özellikle köylerde baskın olan; eski - yeni, gelenek - modern olan, arasındaki çatışmalar bu misyonun tam olarak uygulanamamasına sebep olmuştur. Dünder Öğretmen ise Batılılaşma amacı uğruna, kasabalı ailelerin doğruları ve kendi doğruları arasında çatışmalar yaşamıştır. Eğitim bakanlığında gelen emirle eğitim politikalarının değişimiyle, okullarda batılı bir oyun olan 'polka ve rando' nun oynanması, Dünder öğretmen tarafından, çocukların durumu göz önünde bulundurulmaksızın sıkıca yerine getirilir. Bu Aysel'in yaşadığı kasabada tartışmalara sebep olmuş, modernliğe uzak toplumda rahatsızlık uyandırmıştır. "Seyirciler arasındaki esnaf babalar, polka ve rondo ile kirlenen namuslarını örtbas etmek için durmadan öksürüyor, kafalardaki bütün sıkıcı düşünceleri kovalamak için gerekli gereksiz gülüyorlardı. Medeni olmak buyurmuştu. Eh, ne yapsın onlar da

medeni olmuşlardı işte. (s.21)’’ Dönemin dayattığı yenilikler, halk tarafından kolayca benimsenememiş; bunlara tepkiler olmuştur. ‘‘Merkezden gelen emirde, Batı’ya pencere açılması isteniyordu. İyi ya işte; Savcı’nın kızı keman çalacak. Kız öğrenciler erkek öğrencilerle birlikte Çiçekler ve Böcekler ’i oynayacaklar. Polka ille gerekli miydi? Polka’ da oğlanlar kızlara sarılacaklar. Elele tutuşacaklar. Evet, belki Batı’ya daha geniş bir pencere açılmış olacak, ama bütün kasaba halkı da ayağa kalktı. Çocuklarını okuldan geri almak isteyenler bile çıktı. (s.13)’’Cumhuriyet’in batılı, laik kimliğinin öne çıktığı bu oyunlar hazırlanırken çevrenin dini hassasiyetleri ve geleneksel tutumları dikkate alınmamıştır. Romanda halkın verdiği tepki de dinin elde gidiyor olma düşüncesine paraleldir. Erkek ve kadının bir araya gelmesi, oyunda kız çocuklarının erkek çocuklarıyla sarılması, geleneksel yapıyı bozmaya yönelik faaliyetlerdir. Romanda batıcılık ve modernleşme sadece oynanan oyunlar üzerinden değil, karakterlerin kılık kıyafetlerinin betimlemesi ile de vurgulanır. Oyunda kızlar fiyonk erkekler ise papyon takar.

Devletin ittirdiği yenilikler ve eski yaşam tarzını benimsemiş, geleneksel toplumun yaşam tarzları arasındaki çatışmanın getirdiği karışıklık içinde büyüyen nesil, hem geleneksel kültür taşıyıcısı olan evleriyle hem de medeniyetin aktarıcısı olan okullarla muhatap olmak zorundadırlar ve bu farklılıklar kimliklerinin oluşumunu etkiler. Gelenek ile modern arasındaki bu çatışmayı, Aysel bir bakkalın kızı olarak en çok hissedenlerdendir. Okulda giyilmesi yasak olan başörtüsünün kasabadaki ev hayatına dönünce zorla taktırılmasının yanı sıra, saç kesimi de Aysel’in ev - okul çatışması yaşamasına sebep olur. ‘‘...tarih öğretmenimiz Nihal Hanım’dan çok korkuyorum. Çok sert ve benim çok çirkin giyindiğimi söylüyor. Saçlarımı Garplı bir kız gibi kestirmemi, alagarson yaptırmamı istiyor. Fakat babam, bunu duymak bile istemez. (s.100)’’ Evde gördüğü temel eğitim ile okulda verilen modern eğitim arasındaki büyük farklılıklar, kimlik kazanma süreci boyunca Aysel’i olumsuz etkilemiştir.

Devletin empoze ettiği kimliği ve geleneksel kimliği karşı karşıya gelen bir karakter olarak öne çıkan Aysel, sürekli olarak köylülük aşağılamasına maruz kalır. ‘Köylü gibi olmak’ ifadesinin romandaki tekrarlarıyla, çağdaşlık ve modernlik konusundaki ön yargıların bu ideallere şeklen uymayanlara yönelik ötekileştirilmeye sebep olduğu vurgulanmaktadır. İdeal görünen eğitim anlayışında sınıfsal problemler eşitlikçilik adı altında olsa bile çözülememiştir. Aysel’in köylülüğü özellikle Ankara’daki ortaokul hayatı süresince hem arkadaşları hem de devlet memuru olan öğretmenleri tarafından yüzüne vurulur. Bu durum dolayısıyla Aysel’in duyduğu hüznün, yapıtta iç konuşmalarla ve Aysel’in arkadaşlarına yolladığı mektupları aracılığıyla işlenir. Okulda oynanacak bir piyeste köylü rolü Aysel’e verilir. “‘Duyduğuna göre piyesteki kız, bir köylü kızı olacakmış. Başta öğretmenlerim olduğu halde, okulda beni hala köylü görmelerine elbette üzülüyorum... Ben bizim evde hizmet gören köy kadınlarını hiç aşağı görmediğim halde, burada beni küçük görmelerine ne demeli? (s.89)’”

Doçent olana kadar kendini sürekli güçlü görünmek zorunda hisseden Aysel, içindeki parçalanmalardan sonra kimliğini, hayatını sorgulamaya başlar. Romanda iç çözümlenmelerle aktarılan bu sorgulama Aysel’i güçsüzleştirir ve şimdiye de savunduklarının anlamsızlığını fark etmeye başlar. Çocukluğunda ailesi ve eğitim sisteminin dayattıkları arasında kalan Aysel, üniversiteyi bitirip aydın, doçent bir kadın olduğunda ise; kendi inançları ve bürokratik yapının kadın üzerindeki kalıplaşmış ideolojisinin baskısı arasında sıkışır.

1.2 Modernleşme ve İnsan İlişkileri

1.2.1 Toplumsal Cinsiyet Yapısı Üzerinden Modernleşmenin Ana Karakter Üzerinde Etkisi

Yapıtın geçtiği Cumhuriyetin yeni doğduğu yıllarda, bir millet olma süreci söz konusudur. Bu dönemde aynı ideal ve sorumluluklarla kadın- erkek eşitliği benimsetilmeye çalışılmış, kadının toplumdaki yerleri değişmeye başlamış, kadınlar hem modernleşme hem de meslek sahibi olma konusunda desteklenmiştir. “Kadınlarımız tam Batılı olmadıktan sonra Türkiye’imizi muasır medeniyet seviyesine çıkarmak çok güç. (s.85)” Modernleşme ve ülke gelişiminin kadın erkek eşitliği ile sağlanacağı düşünülmüş ve bu gaye doğrultusunda hayatın her yönünü etkileyen politikalar uygulanmıştır. Bu milli modernleşme sürecinde uygulanan politikalarda aile, evlilik, cinsellik gibi kavramlar da yeni düzenlemelere uğramıştır. Yeni kadın imgesi, batılılaşma ve modernleşme projeleri bağlamında, yapıtın içinde geçtiği uzamının kültürünü özümseyen bir kurgu içinde ele alınmıştır. Cumhuriyet’in yeni kızlarının temsili olan Aysel üzerinden eleştirel bir dille; modernleşmenin kadınları konumlandırma çabası, kadınların birey olarak özgürleşip özgürleşemedikleri ve eşitlik algıları işlenmiştir. Yapıtta, bu özgürlük eleştirisi; geleneksel-yeni kadın tiplerini, erkek- kız kardeş üzerindeki dengesiz kontrol ve güç dağılımı, eğitimde kız çocuklarına baskı ve özgür cinselliğin kısıtlanması vurgusuyla anlatılmaktadır.

Eserin odak figürü Aysel, devirin kendine biçtiği cinsiyet rolünü benimseyememiştir. Toplumun ve ailenin kadın üzerindeki dayatmaları ve eğitimdeki eşitsizlik Aysel’i bıkkınlık sürecine getiren etkenlerdir. Ağaoğlu’nun Aysel üzerinden aktardığı bakış açısıyla kadın kimliği probleminin temel kaynağı toplumda kökleşmiş olan ataerkillik düzendir. Ataerkillik, bu bağlamda, erkek otoritesine dayanan toplumsal örgütlenme düzenidir. Bu kadının öteki, pasif olarak algılanmasına sebep olmuş ve kadının topluma uyum sağlayamaması, toplum dışı bırakılması görülmüştür. Erkek kadın arasındaki yapıda kadın ötekileştirilmiş taraf konumundayken erkek asıl öznedir. Bu sosyolojik ve psikolojik yapı Aysel’i köksüzleştirmiş, kimliksizleştirmiş ve onun ‘ölmeye yatmasına’ temel olmuştur. Yapıtta, Aysel’in toplumsal zihniyeti temsil eden, geleneksel

değerlerden oluşan kimliği ile çağdaş, aydın kadın kimliği arasında derin bir çatışma gözlemlenmektedir. Aysel'in hayatı boyunca yaşadığı bu çatışma onu çıkmaza sürükler, her zaman başkalarının istediği gibi biri olmak onu yorar ve kendini iç konuşmalarla sorgular: “Acaba hiç kendim olmuş muydum? Hiç kendimiz olduk mu? Görevlerin birlikte götürülmediği bir yerim oldu mu hiç? (s.198)”. Kadın ve erkeğe yönelik görevlerin kültür aracılığıyla belirlendiği toplumda, Aysel kendini bu kalıplara sokmaya çalışmıştır.

1.2.2 Modernleşmenin İkili İlişkiler İçinde Ana karakter Üzerinde Etkisi

Çağdaş, şehirli olmasıyla övünen; Aysel'in ilkokul arkadaşı Aydın, kasabanın kaymakamının oğludur. Modern olduğundan dolayı Aysel'in çocukken ilgisini çekmiş bir kahramandır. Aysel zamanla Aydın'ın çağdaşlığının özünde değil, görünüşünde olduğunu anlayınca ondan uzaklaşmıştır. Aydın, Aysel'i modern bir kadın olmamakla eleştirse de asıl sorun Aydın'ın modernlik algısının yanlışları ve Aysel'i kafasının içindekilerle değerlendirememesidir. Aydın üzerinden diyalogların yapıttaki kullanımıyla, yeni kurulan cumhuriyet ideallerinin kalıp olarak öğrencilere ezberletilmek istendiğine, bunun da çocuk ve genç bireylerde sebep olabileceği ruhsal çöküntüye vurgu yapılır. Aydın sadece sözde çağdaştır, bunu içselleştirmemiş olması, dönemde yaşanan arada kalmışlığın en büyük kanıtıdır. Aysel, Aydın ile ilişkisi sayesinde kendini modern hisseder. “Orada ilk ‘Avrupalı kız’ oluşumu. Aydın'la oturup bir bardak bira içişimi yani. Daha da ‘Avrupaileşip’ az sonra karlı bir bank üzerinde kırım üşüye üşüye elimi tutmasına izin verişimi. Ne üstünde oturduğum ıslaklığı, ne yanımdaki genci; fakat uygar olmayı sevişimi... (s.282)” Aysel'e aşık olduğunu iddia eden Aydın, Aysel'in çocukken erkeklerle konuşmaması,

köye gittiğinde baş örtüsü takması ve kıyafetleri konusunda onu hep küçümsemiştir. Ömrü boyunca, Aydın'ın kendini hep modern bir kadın olmama yönünde eleştirmesi ve Aydın'ın onu küçümsemesi Aysel'in içinde bir intikam arzusu birikmiştir. “Özgür bir Türk Kadını oluşumu onunla kanıtlamadım! Yirmi beş yaşında bir delikanlı ile kanıtladım. Anlaşılan bunu bilmesini istiyorum. Böyle ise, apaçık bir öç alma özlemi içindeyim demektir. (s.52)” Aysel'in kendini kanıtlama çabası karşısında erkeklerin kadınların sadece bedenine olan açlığı hep sorun olmuştur. Aysel, sözde çağdaş bir birey olan Aydın'a doçent olduğu haberini verdiğiğinde, onun sadece kendisiyle yatmak istediğini söylemesi Aysel için büyük bir hayal kırıklığıdır. Modernlik probleminin erkekler içinde benimsenmesinin kolay olmayan bir olgunluk olduğunu ve bunun da en çok kadınlara zarar verdiğini görmüştür. “Neden bu derece yalnız koymuşuz erkeklerimizi? Gövdesiyle birlik beyniyle de doymak isteyenlere yetmek için kaç kişiyiz? Kaç parça olması, kaç parçaya bölünmesi gerek kadınlık zarımızın bütün okumuş erkeklerimizi doyurabilmesi için? (s.351)”

Aysel, üniversitede eğitim görürken tanıştığı Ömer ile evlenir. Ömer'in Aysel'e sadece kadın gözüyle bakmayıp, insan yerine koyması ve düşüncelerini önemsemesi Aysel'in onu eş olarak seçmesinde önemli bir etkidir. Evliliğinde görünür bir sorun olmasa da Aysel'in zihninde sorunlar mevcuttur. Kendini aydın bir kadın olarak kanıtlamış Aysel için içinde hala bir boşluk vardır. Ömer'i sever ancak onunlayken cinselliğini ortaya koyabileceği, kendini kadın gibi hissedebileceği bir alan bulamaz. “Ömer Aysel'in kadınlığından çok kafasıyla ilgilenmektedir. Aysel kafasına yani okuduklarına, aydın kimliğine değer verilmesinin coşkusu Ömer'le yaşar. Fakat Ömer'le de kadınlık tarafı hep boş kalır. Kendisini onun yanında kadın gibi hissedemez. (Ağca, 2003: 124)” “Hem canım, kadınlığımı, kocamın yanında bile düşünemem ben. Hep başka

şeyler... Okudum o kadar, öğrendim. Koştum, koştum... Nerdeyse yoruldum...Ama daha vatan kurtartmak, yüceltmek, öğrenmek, koşmak daha... (s.307)''

Aysel, cinselliğiyle ilgili boşluğu öğrencisiyle birlikte olarak doldurmaya çalışır ve ilk defa özgürleştiğini hisseder. Aysel'in öğrencisi Engin'le girdiği ilişki hayatını sorgulatan, onu yaşamla ölüm arasında kalan bir sınıra sürükleyen çatışmanın nedeni olmuştur. Öğrencisiyle birlikteliğinden sonra Aysel hem bedeniyle genç kız gibi hisseder, hem zihinsel olarak özgürleşir. Aysel, bu ilişkiye özgürlük adına girdiğini düşünse de ironik bir dille kendini eleştirir. "İnsan kendini tek başına özgürleştiremezse ve tek başına özgürleşme düşü içinde boğulmuşsa, kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır. (s.49)'' Birlikteliğine dek, kendi doğruları üzerinden davranışlarını belirlemeye çalışmış ama hiçbir zaman istediği onayı alamamıştır. Bir kadın olarak onaylanmaması ve özgürleşememesi Aysel'i Engin'le yatmaya itmiştir. Aysel öğrencisiyle birlikteliğiyle, unuttuğu kadınlığını hatırlar. Fakat, hiç kendi istediği doğrultuda yaşayamadığından öğrencisiyle birlikte olarak kendi kimliğinden kopma isteği de onun içindeki boşluğu doldurmaya yetmez.

1.3 Modernleşme ve Varoluş Sorunu

1.3.1 Modernleşmenin Yarattığı Yabancılaşma Sorununun Ana Karakter Üzerinde Etkisi

Yabancılaşma; özellikle modernleşmeyle birlikte bireylerin doğadan ve kendi doğalarından kopmasıyla ortaya çıkmış, özellikle 20. Yüzyıl'da yabancılaşmadan kaynaklanan bunalımlar artmış bireyler yalnızlaşarak yaşamla bağlarını azaltmışlardır. Bu yabancılaşma romanda iç çözümlenmelerle işlenir. Aysel'in yaşadığı yabancılaşma kişiliğin parçalanarak kimlik kaybı yaşandığı psikolojik bir süreç olarak anlatılmıştır. Yapıtta geri dönüş teknikleriyle, Aysel'in

yabancılaşmasına sebep olan etkenler Aysel'in çocukluğundan başlanarak anlatılır. Küçük bir kızken var olma çabası başlayan Aysel, kadın olunca da bu çabanın ve sorumluluğun altında ezilmiştir. Ömrü boyunca özgür ve kendi olamamıştır. Aysel karakteri üzerinden modernleşme çalışmalarının sürdüğü toplumda ve bireysel bakımda 'tutunamamazlık ile 'arada kalmışlık' analiz edilmiştir. Yabancılaşmanın barındırdığı anlamsızlık, güçsüzlük, kuralsızlık ve kendi kimliğine yabancılaşma süreçleri Aysel'in içinde bulunduğu süreci tanımlar niteliktedir. Batılılaşma hareketlerinin geleneksel topluma getirdiği çatışmaların altında ezilen Aysel'in kişisel sorgulama süreci ve savunduğu şeylerin anlamsızlığını fark etmesi, doğru sandığı ne varsa hepsinin çökmesine sebep olur. Aydın kimliği ile peşinden koştuğu ülkü ve dayatılan ideolojinin örtüşmediğini acıyla fark eder ve bu farkındalık onda aidiyetsizlik hissini daha da derinleştirir. Aysel'in yabancılaşması kendini dil ve düşünce üzerinden evliliğinde, eğitiminde, cinsellikte ve kadınlıkta yabancılaşma olarak kendini gösterir. Bu iç karışıklık sonucu Aysel, çözümü kuralsızlıkta bulur. Öğrencisiyle cinsel ilişkiye girerek bu kuralsızlığın sınırlarını zorlar. Kendi çizgisinden çıkışı Aysel'i toplumdan uzaklaştırır ve yabancılığa doğru sürükler. Otel odasına kendisini kapatması bu ötekileşmenin somut görüntüsüdür.

1.3.2 Modernleşme ve İntiharın Ana Karakter Üzerinde Etkisi

İntihar isteği bireyler için yaşam tamamen anlamını kaybettiğinde ortaya çıkar. Yapıtın başkışisi Aysel, kendisinin ideallerini gerçekleştiremediğini ve yaşamın onun için anlamını kaybettiğini anlayarak kişisel bir krize girer ve intihar etme kararı alır. Bu intihar istediğini kendini kapattığı otel odasında ölümün ona gelmesini bekleyerek gerçekleştirir. Yabancılaşmanın ikinci aşaması olan kendi kimliğine yabancılaşması bağlamında 'ölmeye yatmak', toplumsal ve bireysel

aidiyetlerin yok oluşunu simgelemektedir. Roman bu bağlamda incelendiğinde, ölüme yatanın aslında Aysel değil, Türk Modernleşme projesinin yeni kadın imgesi olduğu söylenebilir

Aysel, ölmeye yatacağı otel odasını tutarken, odaya girip soyunur ve ölümü arzular. Aysel, ölümünün kendi verdiği bir karar olduğundan dolayı kendiyile gurur duymaktadır. “Yeniden bana verilen tüm haklarımı giyiyorum...Türkiye'nin ayrıcalıklı kadını oluyorum yeniden. Ölümümü kendim seçmişim işte. Kendim için de ölüyorum...Devredip soylu nöbetimi... (s.121)” Şimdiye dek kendi ile ilgili kararlar başkaları tarafından verildiği için ölümüne kendi karar vermesi bile Aysel'i mutlu eder. Tüm engeller pahasına okumuş, ilerlemeyi becermiş, kendini içinde bulunduğu konumdan kurtarmış Aysel, hiçbir zaman özgürleşememiş bir karakterdir. Cumhuriyet yönetiminin getirdiği modernleşme Aysel'in aydın bir kadın olmasını sağlamıştır fakat onu özgür bir kadın yapamamıştır. Aysel hayatında mutluluğu yakalayamamış, bu mutsuzlukta kadın olarak arka plana atılmış, üzerinde hissettiği sorumlulukların altında kalmıştır.

Aysel'in intihar girişimi fiziksel olarak kendine zarar vermekten uzaktır, yatağa yatıp ölümün kendine gelmesini bekleyen Aysel, bu sırada hayatını sorgularken bir uyanış yaşar. “Ölmek nedir? Ölmek, yaşamış olduğunu bilmeyi gerektiriyor (s.282)”. Aysel şimdiye dek yaşamadığının, yaşadığı dönemin, modernleşmesinin arasında kaldığı ikilem bağlamında, başkalarının idealleri, istekleri doğrultusunda yaşamış, kendi için bir şey yapmadığının farkına varmıştır. Bu farkındalığa varma süreci yapıtta iç konuşmalarla anlatılır, bu sayede okur Aysel'in duygularını ve düşüncelerini kolaylıkla kavrar. Romanın sonunda Aysel, yaşadığı bu uyanışla gerçek kimliğini bulmak adına, yaşamadan da ölümün mümkün olamayacağı düşüncesiyle, kendini ölmeye kapattığı otel odasından yeni düşüncelere sahip bir kimlikle çıkar.

Sonuç

Adalet Ağaoğlu'nun "Ölmeye Yatmak" romanı modernleşen devletin hedeflediği yeni toplum kimliğinin tepeden inme bir şekilde oluşturma çabasını nedeniyle ötekileşen ve çatışmalara maruz kalan bireyi anlatmaktadır. Bu eleştiride devlet mekanizmasını çalıştıran güçlerin yaratmak istediği kimlik ve halkın geleneksel baskısı arasında sıkışıp kalan, doğmakta olan neslin ziyan olduğu düşüncesi işlenir.

Sanatçı, parçası olduğu toplumunun ve dönemin gerçekliğini; sorunlarını, çatışmalarını, coşkularını, acılarını ve değer yargılarını yapıtına yansıtır. Yapıtın yazıldığı dönemde, cumhuriyetin ilanı ile yayılan değişim dalgaları eğitim, siyaset, hukuk, dil, sanat gibi geniş alanlara yayılmış ve köklü değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerle hedeflenen ise yeni bir toplum ve devlet kimliğidir. Kolay ilerlemeyen, sancılı bir süreç olan modernleşme, cumhuriyetin ilanından başlayarak 1970'li yıllara kadar devam etmiştir. Adalet Ağaoğlu'nun "Ölmeye Yatmak" adlı romanı da bu sürece doğmuş odak figürü Aysel üzerinden bu yıllar arasında doğup yetişen bir nesli eleştirel bakış açısıyla anlatarak bu dönem gerçekliğine ışık tutmuştur.

Tezde cumhuriyet ideolojisiyle gelişen modernleşmenin odak figürü Aysel'in kimliği üzerindeki etkisi üç alt başlık altında değerlendirilmiştir: Modernleşme ve Kurumlar, Modernleşme ve İnsan İlişkileri ve Modernleşme ve Varoluş Sorunu. Romanda bu dönemde yapılan yenilikler, Cumhuriyet sisteminin getirilmesinden sonra ülkede yaşananlar anlatılarak, yazar kurmaca gerçeklik içinde Aysel'in kimlik oluşum sürecini okura aktarmıştır. Yapıtta anlatılan modernleşmeye bağlı bunalım günümüzde de etkilerini sürdürmektedir ve yapıt bu bağlamda Türkiye'deki güncel durum hakkında okura iç görü sağlar.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Adalet. Ölmeye Yatmak. Everest Yayınları, 2018

Sumbaş, A. (2017). *Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak romanında Eğitsel Sorunlar ve Öğretmen İmgesi. FSM İlmî Araştırmalar ve İnsan Toplum Bilimleri Dergisi*, (4).

Ağaca, Ü. (2003) *Aysel'in Trajedisi ya da Ölmeye Yatmak romanında Aydın Kadının Bunalımı*, *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 4(2).

Erkoç Ş. , Artvinli F. (2011). *Yabancılaşmak mı Delirmek mi?. Psikeart Dergi* (17), 7-11.

